

A gyarmatbirodalmak kiépülése a 19. században

A gyarmatosítás fogalma, jellemzői

Gyarmatosításnak nevezzük az újkor történetében azt a folyamatot, amely során a vezető nagyhatalmak gazdasági és politikai függőség alá vonják a világ fejletlenebb (nem iparosodott) területeit.

A gyarmatosítás formái, illetve fokozatai

- Katonailag megszállni az adott területet, s ott kiépíteni az anyaország közigazgatási rendszerét
- Ellenőrzés (protektorátus) alatt tartani az adott területet
- Tisztán gazdasági eszközökkel (koncessziókkal, egyoldalúan előnyös szerződésekkel) félgyarmati sorban tartani egy országot

A gyarmatosítás célja

- A terület stratégiai biztosítása
- A gyarmaton lévő természeti kincsek kiaknázása
- Olcsó munkaerő kihasználása
- Újabb piacszerzési lehetőség

A gyarmatosítás ideológiája

Az elmaradott népek civilizálása (ez igencsak ellentmondásosan valósult meg, bár számos telepes, misszionárius valóban megpróbált segíteni)

Afrika: angol és francia gyarmatok

A 19. században megnőtt az érdeklődés Afrika és Ázsia belső területei iránt. Felfedezők járták be a még ismeretlen vidékeket, s megkezdődött a versengés az afrikai területekért. 1830-tól megjelentek a franciák Algériában, és fokozatosan délre haladva kiterjesztették hatalmukat a Szaharára. 1859-től francia vállalkozásként megkezdődött a Szezi-csatorna építése. A csatorna, amely több ezer km-rel rövidítette meg az Indiába vezető utat, 1869-ben készült el.

Ezt követően kiéleződött a versengés Anglia és Franciaország között Egyiptom birtoklásáért. Végül 1882-ben Egyiptomot angol csapatok szállták meg. Ekkorra már Anglia jelentős területet szerzett Afrika középső és déli részein.

Különös lendületet adott a gyarmatosításnak, hogy Afrika több pontján értékes nyersanyagokra bukkantak: (Dél-Afrika: arany, gyémánt; Szahara: kőolaj; Kongó-medence: gyémánt, kobalt, mangán, ón, réz) Az angol elképzelésben ekkor már egy Egyiptomtól Dél-Afrikaig terjedő egységes terve fogalmazódott meg, melyet viszont keresztetett az a francia elképzelés, mely az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig kívánt egybefüggő gyarmatot létesíteni.

A század végén az angol-francia villongások helyébe az angoloknak a búrok (dél-afrikai holland telepek) elleni háborúja lépett. Az 1899-1902 között zajló háborúban Anglia elfoglalta Dél-Afrika legértékesebb bányavidékeit, s megszervezte a Dél-afrikai Uniót (ma Dél-afrikai Köztársaság), amely 1910-ben domínium lett (önkormányzattal rendelkező állam a brit birodalomban)

Olasz és német gyarmatosítás

Az 1880-as években a hagyományos gyarmatosítók mellett új hatalmak is megjelentek Afrikában. Olaszország előbb Tunizra tartott igényt, de Franciaországgal szemben alulmaradt. Ezután a Vörös-tenger partján és a Szomáli-félszigeten szerzett területeket. Tervbe vették Abesszínia (ma Etiópia) elfoglalását is, de 1887-ben és 1896-ban is vereséget szenvedtek. 1912-ben viszont elfoglalták Líbiát.

Németország 1884 óta volt jelen Afrikában: megszállták Togót és Kamerunt, majd Délnyugat-és kelet-Afrikában szereztek gyarmatokat (ma Namíbia és Tanzánia)

A 20. század elejére Afrika gyarmatosítása befejeződött.

Ázsia gyarmatosítása

A nagy múltú, fejlett kultúrájú, méreteiben hatalmas államok (India, Perzsia, Kína stb.) meghódítása az afrikai területszerzésnél sokkal nehezebbnek bizonyult.

India belső megosztottságát kihasználva a 19. század közepére Anglia kiterjesztette hatalmát az egész országra. Ezzel megszerezte a „korona legékeesebb gyémántját”. 1857-ben az indiai katonák és parasztok felkelést robbantottak ki az angol uralom ellen (szipoly-felkelés). A felkelést leverték, és Viktória királynőt India császárnőjévé koronázták.

Indiában a megszilárduló angol uralom mellett százezrek haltak éhen.

Az 1850-es évek végén a franciák megjelentek és gyarmatosítottak Délkelet-Ázsiában (Indokína: Vietnám, Laosz, Kambodzsa)

Az ázsiai gyarmatosításba Oroszország is bekapcsolódott. Határait már a 16. században kitolta az Urálig. Ezután az oroszok fokozatosan birtokba vették a gyéren lakott Szibériát, s eljutottak a Csendes-óceánig. A 19. század közepén megindult az orosz hódítás Belső-Ázsiában (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán) és a Kaukázus vidékén (Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország)

Terjeszkedésük során a Kaukázus vidékén Törökországgal, Belső-Ázsiában Angliával kerültek összeütközésbe, a távol-keleti hódítás Japánnal vezetett háborúhoz (1904. május).

Az ázsiai gyarmatosítás sajátossága volt a félgymati helyzet, amikor az egykori állam bizonyos látzatönállóságot megőrzött, a közigazgatást a helyi vezetők végezték, gazdaságilag viszont teljesen kiszolgáltatottá vált az ország. Ilyen félgymati sorba került Perzsia (ma Irán) és Kína. Míg Perzsiában angol és orosz érdekek érvényesültek, Kínában szinte minden nagyhatalom érdekelt volt. A század végére Kínát érdekeltségi övezetekre (érdekszférákra) osztották Anglia, Franciaország, Oroszország, Németország és Japán

között. 1899-ben az USA meghirdette a „nyitott kapuk” elvét, ezzel minden ország számára egyenlő gazdasági befolyást teremtett Kínában.

Japán – új nagyhatalom születése

A 19. század közepéig Japán elzárkózott a külvilágtól. 1854-ben az USA rákényszerítette az országot, hogy néhány kikötőjét nyissa meg a külföldi hajók számára. A megkezdődő gyarmatosítás ellen 1866-tól a császár reformokat vezetett be (Meidzsi-reform) Európai minták alapján átszervezte a kormányt és a hadsereget, megszüntette a feudális kiváltságokat, agrárreformot hajtott végre, külföldi szakembereket hívott az országba, tömegesen küldte Európába és Amerikába tanulni a japán diákokat, állami támogatással megteremtette a japán nagyipart.

A század végére japán felzárkózott a kapitalista nagyhatalmakhoz. Nemcsak elkerülte a gyarmattá válást, hanem immár gyarmatosítóként lépett fel Kínával szemben.

Kanada

Az észak-amerikai földrész hatalmas területű állama 1867-ben brit domínium lett: belügyeit saját kormánya intézi, külpolitikai irányítása, a hadsereg parancsnoksága, az alkotmány jóváhagyása megmaradt az angol király jogának.

Ausztrália, az európaiak által legkésőbb felfedezett földrész teljes egészében angol birtokká vált. Az őslakosok csak néhány százezren voltak. Az angol telepesek kezdetben (1840-ig) szabadon foglaltak maguknak földet. A 19. század első felében 6 angol gyarmati területre osztották Ausztráliát. Meggyorsította a benépesedést és a fejlődést, hogy 1851-től több helyen is aranylelőhelyet tártak fel.

A század második felében megindult a vasútépítés, kialakult az ipar. A század végére a 6 tartomány szövetségre lépett egymással. 1901-ben Anglia elismerte az államszövetséget, Ausztráliát önállósággal rendelkező domíniummá nyilvánították.